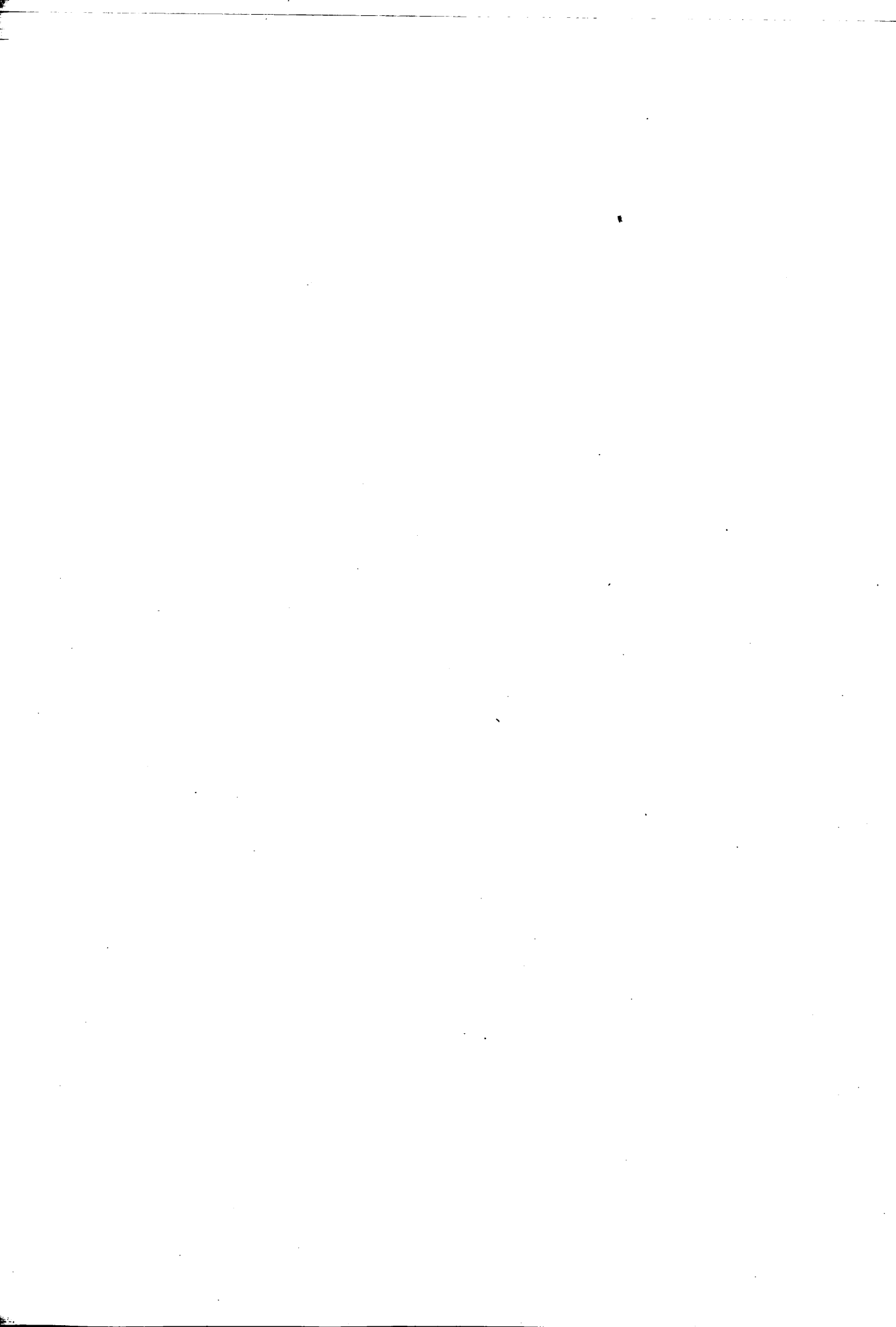

APOLLINAIRE ÉS RADNÓTI

A Tudományos Diákkörök X. Országos Konferenciáján a Nagyvilág különdijával kitüntetett dolgozat

Orosz Magdolna
III. évf. francia-német
szakos hallgató

I. Bevezetés

Apollinaire, "a modern szellem fejedelme, az új eszmék karmestere"¹ nagy hatással volt az I. világháború utáni modern költészetre, s bár ez a hatás elsősorban Franciaországban érezhető, számos más nemzetiségű költő is sokat köszönhet Apollinaire felszabadító befolyásának.

Radnóti, aki indulásakor végigjárta az izmusok iskoláját, ifjúkora egyik mesterének nevezi Apollinaire-t.² De nemcsak az ifjú Radnóti, hanem az érett művész is nagyrabecsüli, s műfordításainak tanúsága szerintrokonléleknek érzi a francia költőt.

Apollinaire-t már kortársai is az újitónak, élenjárónak szóló tisztelettel vették körül, de az I. világháború utáni nemzedéknek is inspirálója. Sokan főként a szürrealizmus egyik előfutárát látják benne, s költészetében valóban fellelhetők egyes "preszürrealista" vonások.

Új művészi szemlélet megteremtésére törekedett: kísérletező kedve, merész formai újításai /a szimultán versszerkesztés, a poème-conversation-ok, a képversek, az interpunkció elhagyása/, "a nyelv korlátlan önmozgása"³ "már az "önműködő írás" előrevetett árnyéka"⁴. Egzotizmusa, a kalandkeresése a művészetben, a meghökkentés kedvelése, a műveiben fellelhető groteszk elemek a szürrealizmus esztétikájának is alkotórészeivé válnak, bár művészete természetesen nem egyezik meg a mozgalom szigorúan vett elveivel.

A szürrealisták Apollinaire költői egyéniségének csak egyik vonását látják, azt az oldalt, amely törekvéseikkel összhangban van. "Apollinaire azonban sem emberileg, sem művészetében nem volt mindent-tagadó, és mindenáron újító vagy eredetieskedő költő."⁵ Költészete erős szálakkal kötődik az európai és francia hagyományokhoz, s formabontó versein kívül jónéhányat írt kötött formában is. S művészetének éppen

ezt a realista oldalát nem szabad figyelmen kívül hagynunk, amikor Radnóttival való rokonságát igyekszünk majd elemezni.

Célunk tehát Apollinaire esetleges közvetett vagy közvetlen hatásának felderítése, valamint annak megmutatása, milyen hasonló vonások találhatók közöttük.

II. Az izmusok és Apollinaire szerepe Radnóti költői fejlődésében

Radnóti költői indulása a "nyelvi Sturm und Drang"⁶ korszaka, nyugtalan keresés, újatalkarás jellemzi. Tudatosan járja végig a maga "szemléleti forradalmát", tudatosan fogadja magába az izmusok eredményeit, hogy így alakítsa ki saját hangját. Az eredmény: "furcsa, népies-archaizáló expresszionizmus".⁷

Ez a "népies archaizálás" felfedezhető témaválasztásában és képeinek megválasztásában is:

"paraszt bánattal oly szép megállni
a napban, lelkes földeken csörren
ütődő szárba szökkenve a buza!..."

/Köszöntsd a napot/

Első köteteinek verseiben igen sok avantgarde /elsősorban expresszionista, valamint szürrealista/ vonás figyelhető meg. Érzelemvilágára felfokozott vitalitás jellemző, s ebből fakad az az erős dinamizmus, amely e művek egészét áthatja, s amely több síkon is /azt mondhatjuk: minden alakon/ jelen van.

A Köszöntsd a napot! már címével megragadja figyelmünket: a felszólító módban álló ige és a felkiáltójel mintegy előre megadja az alaphangot.

Dinamizmus jelenik meg mindjárt a hangzók síkján. Gyakorik a magas és mély magánhangzók közötti váltások /az 1. versszakban 12-szer, a 2.-ben 14-szer, a 3.-ban 17-szer, a 4.-ben 11-szer/, s a váltások közé eső hangok számbeli elosz-

lása is változó.

Jellemző az írásjelek használata is. Tulsulyban vannak a felkiáltójelek; a 16 sorban összesen 8 található, előfordulásuk: 1-3-3-1; ez az emelkedő érzelmi töltésre vezethető vissza. Ez a "felkiáltójeles alapállás"⁸ gyakori ebben az időszakban nála /pl.: Tavaszi szeretők verse, Pogány köszöntő/.

Az igék egész életművében fontos formai elemként szerepelnek. A korai versekben még harsány, expresszionistán kiáltó hang letisztul, de az igék mindvégig a "sűrítő és drámai ábrázolásmód"⁹ legfontosabb eszközei maradnak.

A Köszönts a napot! c. versben kétszer is használja a hangutánzó és mozzanatos csörren igét, ezenkívül itt vannak olyan mozzanatos igék, mint eldőlt, megszületik. Más, ez időből származó költeményeiben is gyakorta találhatók hasonlóak:

Ó, csengenek a partok és remegnek;..."

/Ó, fény, ragyogás, napszemü reggel/

Az igék kedvelése, "igestilusa" nagyfoku mozgalmasságot, kifejezőerőt eredményez. Ehhez járul még a felszólító mód gyakorisága, amelynek következtében dinamizmusa fokozódik.

Jelzői között is sok a melléknévi igenév, az igék tehát még e területre is behatolnak, s fokozzák költészetének expresszivitását.

forgó, feszülő szavaink;

egymásbaakadt csodáló szemünkben

/Az áhitat zsoltárai/

Expresszionista hatásokat mutat képalkotása is. "Az expresszionizmus vonzásának eredményeként felfokozott hatású melléknévi metaforákat alkalmaz."¹⁰ Meghökkenően mérész képeket alkot, szokatlan képzettársítások sorozatát hozza létre, "...képzeletének intenzitásával távoli fogalmak kö-

zött teremt kapcsolatot, ... A költő ezzel a módszerrel a világ együtt létező jelenségeit akarja érzékeltetni, ezért robbantja fel a hagyományos szemlélet határait. Egymás mellett, egyszerre vetíti elénk mindazt, amit az együtt érzékelés tömegéből kiválaszt."¹¹

Fejlődésének kezdeti szakaszaiban még a kozmikus jelle-
gü metaforák uralják verseit, később egyre inkább "a világ
apró rebbenései" kerülnek előtérbe. Már első verseiben orga-
nikus kapcsolatot teremt ember és természet között /ez a kap-
csolat azután mindjobban elmélyül/, a természet emberi érzé-
seknek, saját mondanivalójának hordozójává válik, a szerelem,
a táj és az életöröm egységet alkot.

Erős mozgalmasság árad ebből a képből is:

"...bókol a tájék! bókolva előtted
csuszik a porban a messze torony!"

/Köszöntsd a napot!/

Egyes képei szokatlan, kozmikus távlatokat nyitnak:

"Fázol? várj, betakarlak az éggel,....
hajadra épül a himzett csillagok
csokra és holdat lehellek a
szemed fölé."

/Szerelmes vers boldogasszony napján/

Esetenként a "helytelen" rag is figyelemkeltő hatá-
su lehet:

"..... oly szép megállni
a napban,...."

/Köszöntsd a napot!/

De már ekkor feltűnnek néhol visszafogottabb képek, ame-
lyek későbbi verseibe is bekerülhettek volna:

"holdas gond pipál ma..."

/Keseredő/

Itt a kozmikus objektum beépül az emberi világba /már
"csak" jelző, míg följebb önálló objektum, amely "autonóm"

módon "szól bele" az emberi, a földi szférába/.

Szürrealista hatás mutatkozik abban, hogy "A logikai közlés folyamatosságát fellazítja, a képi, h a n g u l a t i s z f é r a nyomul előtérbe. Verseit leginkább a jelenségekkel kapcsolatos élmények, hangulatok tartják össze."¹² Elburjánzanak a képek, a szerkezet emiatt gyakran nehezen követhető, a vers bonyolulttá, zsufolttá válik. Jellemző példája ennek Az áhitat zsoltárai c. ciklus.

"Szakadt, dult ajkunk között forgó
feszülő szavaink is csókká
gömbölyödve bujdosnak itt a
diszes pillák között egymásba-
akadt csodáló szemünkben és
elhalnak hang nélkül;..."

/Az áhitat zsoltárai,1./

Logikailag megfoghatatlan, erős hangulati-érzelmi benyomást keltő képek /jellemző rájuk a "kötőszó nélküli azonosítás"¹³, amely "a szürrealista képalkotás jellegzetes módszere"¹³/:

"Karcsu ujjaid között aranyló
narancs az életünk régi kedve,..."

/Az áhitat zsoltárai,4./

Észrevehető azonban az is, hogy a már-már értelmetlenné váló kép-láncot gyakran egyszerűsíti, értelmezi teljes metafora vagy kötőszavas hasonlat segítségével: már ekkor sem vesz át minden olyan vivmányt, amelyet az izmusok honosítottak meg /pl. az automatikus írást/, nem alkalmaz minden extravaganciát /jóllehet még messze van érett, letisztult hangjától/.

Példa az elvontság teljes metafórával történő oldására:

"A bunak áttetsző tiszta hajnalán
te vagy a föld, a test, a vér..."

/Az áhitat zsoltárai,8./

Felvetődik ezekután a kérdés, van-e Apollinaire-nek közvetlen, ténylegesen kimutatható hatása Radnóti fejlődésére, avagy ez a hatás csak áttételesen, a két költő jellemző vonásainak párhuzamba állításával mutatható ki?

Maga Radnóti ezt írja a műfordításról, saját műfordítói elveiről és gyakorlatáról szóló cikkében:

"Az Apollinaire-fordításokkal ifju költőkorom nagy kalandját, a szürrealizmust éltem újra, s hálámat róttam le ifju korom egyik mesterének."¹⁴

Az egyoldalú következtetések elkerülése érdekében lényeges hangsúlyoznunk azt a tényt, hogy Apollinaire csak Radnóti "egyik mestere", s hatása más költőkével és irányzatokéval egybeolvadva jelentkezik./ Más probléma - s ez lesz vizsgálódásunk következő állomása -, hogy milyen rokon vonások mutathatók ki kettejük költészete és költői akarata között./ Rába György megállapítása szerint: "...Radnóti korai verseinek szövegére csak a szürrealizmus általános, külön költői egyéniségre vissza nem vezethető logikai lázadása, sőt, az automatikus írásmód hat..."¹⁵

E hatások - Apollinaire-é és az izmusoké - együttese mégis rendkívüli fontosságú Radnóti fejlődésében. Az izmusok nagy segítséget nyújtottak számára az önálló költői világgép megteremtésében, amely törekvéseinek elsődleges célja volt, amint ez a Kafka Margitról írott doktori disszertációjából is kiderül: "A költő, az író ott kezdődik, ahol világot teremt magának, és ezt a nyelven keresztül teremti."¹⁶ Ez a cél motiválja a fiatal költő utkeresését. Az izmusok hatásai később sem mulnak el nyomtalanul; az érett Radnóti művészetének is felszabadító, megtermékenyítő elemeivé válnak, amelyek beépülésükkel sajátos, egyszerre modern és hagyományokhoz kötött költészetet alakítanak ki.

III. Radnóti és Apollinaire költői egyéniségének
rokon vonásai

Apollinaire közvetlen befolyása Radnóti költészetében tehát más hatásokkal együttesen, azoktól különválaszthatatlanul érvényesül. A két költői alkat elemzése során azonban felfedezhető közöttük rokonság, amelyet műfordításaival maga Radnóti is elismert.

Mindketten alapvetően lírikus alkatok. Minden időben, minden helyzetben költőként nézik a világot. Legfrappánsabb bizonyítékai ennek Apollinaire frontversei és Radnótinak a munkatáborban született művei. Apollinaire a háborút nem a katona, hanem a költő szemével látja, Radnóti pedig ezt mondja önvallomás-értékű Kaffka-tanulmányában: "Lírikus, akinek minden problémája az énen keresztül válik égetővé és aki ugyancsak mindegyiket az énen át fejezi ki."¹⁷

A költői inspiráció alapja mindkettőjükénél az élmény. "...mind a formának, mind a kifejezett é n -nek kompozícióját az élmény adja meg... .. Minden írása vallomás."¹⁸ - írja Radnóti Kaffka Margitról, de ez a megállapítás rá is tökéletesen illik. Ugyanigy vall magáról Apollinaire is: "...chacun de mes poemes est une commémoration d'un événement de ma vie..."¹⁹

Apollinaire, túl azon, hogy mindig valós élmények /vándorlásai, szerelmei, tájleírások/ jelennek meg verseiben, néha egyáltalán nem transzponálja ezeket, hanem közvetlenül építi be az átélteket a művek anyagába. Így születnek az ún. poeme-conversation-ok, melyekben a költő egyéni reflexiói és párbeszéd-töredékek keverednek, olvadnak egybe.

Gyakori az is, hogy városnevek, személynevek sora bukkan fel verseiben; ezáltal konkrét dolgokhoz köti élményeit /pl. Train militaire, Zone, A Madeleine/.

A benyomások - Apollinaire-hez hasonlóan - közvetleneb-

bül jelennek meg Radnótinak azokban a verseiben, amelyeket napihírekre reagálva írt meg. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a költő formáló-átalakító szerepe Radnótinál nagyobb, ő inkább csak a vers előtt jelzi /néhány szóval, esetleg a napihir egészének közlésével/ azt az élményt, amelyből a költemény született.

Nála azonban kevesebb a közvetlen utalás az élmény eredetére, hely- és személynevek ritkábban találhatók meg költeményeiben, de vannak ilyen versei neki is, pl.: Chartreas; Cartes postales, Hispánia, Hispánia; Csütörtök; Páris stb.

"A Boulevard St. Michel és Rue
Cujas sarkán egy kissé lejt a járda.

Pontos helyzetleírást adnak ezek a sorok - Radnóti talán itt kerül legközelebb az Apollinaire-féle élményvisszaadáshoz.

Még egy jelenséget emelhetünk ki ezzel kapcsolatban: élményviláguk egységességét. Műveiket végigolvasva észrevehetjük, hogy viszonylag kevés a variációk száma, néhány alapot dominál, s ezek más-más alakban gyakran visszatérnek. Sőt, Apollinaire sokszor változtatás nélkül építi be korábbi verseinek egyes sorait új alkotásaiba. /Pl. a Train militaire második részének eleje szó szerint a Vers le Sud c. vers./³²

Szemléleti rokonság mutatható ki Radnóti és Apollinaire között, ha a tájnak és a tárgyi világnak költészetükben betöltött funkcióját vizsgáljuk.

Szerves, rendkívül szoros kapcsolat áll fenn mindkettőjüknél az ember és az őt körülvevő világ között. Ez a viszony nem egyoldalú: az ember eggyé válik a tájjal, a környezettel, s a táj is hasonul hozzá és emberi tartalommal telik meg közben.

Radnóti elméleti írásaiban is gyakran megfogalmazta ezt a problémát:

"A vízióval lelki tartalmat ad a legegyszerűbb tájleírásnál is;²⁰

"Pompásan keveri a belső és külső valóság tájait, de mindig

a lélek érdekében és magyarázatára."²¹

Már Rádnóti korai verseinek vizsgálatakor is feltűnt ez a sajátos vonás, amely később egyre dominálőbb lesz. Más azonban az azonosulás-azonosítás jellege: kezdeti műveiben kozmikus, nagy távlatokba vivő képek jelennek meg első-sorban, fejlődésének további lépcsőfokain már mindenekelőtt a "világ apró rebbenései" kötik le figyelmét.

Saját érzéseit, lelkiállapotait vetíti bele a tájba, a természet egyes elemeit megeleveníti, s azokat így áttételes jelentéssel ruházza fel.

Szerelmét is gyakran fejezi ki a környező világ apró változásainak bemutatásával:

Ülünk a fényben, hallgatunk,
fejünk felett a nap kering
s lehelletével szárogatja
harmattól nedves vállaink."

/Hajnali kert/

Az indító hasonlatok után az embert azonosítja a tájjal a következő sorokban, a feleségéhez írt vallomásban:

"Olyan vagy, mint egy suttogó faág,
ha rámhajolsz,
s rejtelmes izü vagy,
olyan vagy, mint a mák, ...

/Hasonlatok/

A szerelem /és az idő/ elmulását hordozza Apollinaire-nél a folyó a Mirabeau-híd c. versében:

"Sous le pont Mirabeau coule la Seine
et nos amours...

..... sous

Le pont de nos bras passe

Des éternels regards l'onde si lasse..."

A "Le pont de nos bras" kifejezés ragyogó példája az élő és élettelen dolgok egyesítésének; néhány sorral később pedig teljes hasznalattal fejti ki a gondolatot:

"L'amour s'en va comme cette eau courante..."

Nagyon gazdag az ember és természet viszonya a Les colchiques c. versében is.

A két szféra közötti kapcsolatot a virág /colchique/ teremti meg, amely a "couleur de cerne"-kifejezéssel átvezet az emberi világba, majd a "tes yeux sont comme cette fleur-la" hasonlattal azonosítja az emberi és természeti világot. A hasonlat továbbvitelével /"...comme cet automne"/ magát az időt, az évszakot /az őszt, amely az elmúlást asszociálja/ is bekapcsolja az azonosítások körébe: ez a vers mondanivalója szempontjából fontos körülmény, hiszen Apollinaire valójában szerelmi csalódását panaszolja itt. Ez fejeződik ki a nagyon összetett /az előzőekre is visszautaló/ sorban: "Et ma vie pour tes yeux lentement s'empoisonne".

A második versszakban új oldalról világítja meg a kapcsolatot a lány és a virág között:

"....les colchiques qui sont comme des mères
Filles de leurs filles et sont couleur de tes
paupières

Qui battent comme les fleurs battent au vent dément"

A hasonlat többszörös azonosítást tartalmaz, mert felépítése: les fleurs = tes paupières = les fleurs qui battent au vent dément. A visszatérésnek nyomatékosító hatása van.

A harmadik versszakban, mintegy lezárásképpen, még egyszer megjelenik a virág, de más alakban /mal fleuri/, s ez az implicit kifejezés /fleur=fille/ a költő állásfoglalását is magába foglalja.

Radnótinál elsősorban fenyegetettségének tudata mélyíti el ezt a fajta ábrázolásmódot: az idilli táj halálfélelemmel telik meg, látomások bolygatják meg békéjét. Apró mozzanatok teremtik meg a hangulatot; pl. a színek megváltozása:

"A felhők fátylasodnak,
elejtik színüket már,
a fű között sötétül; ..."

/Kecskék/

Gyakoriak az erős atmoszférateremtő igék /itt marad Radnóti leginkább hü az expresszionista stíluseszközökhöz/:

"... az árnyban a som fanyar ékszere villog a bokron
s villog a fényben a kis füvek éle öreg remegéssel."

/Októbertévi hexameterek/

Sokféle árnyalatot tud érzékeltetni jelzőivel /melyek között sok az igenév/ és határozóival is:

"Hóbfagyott levelet
kaparász dideregve a szellő."

/Papírszeletek; Tél/

Máskor teljes hasonlattal történik az emberi és természeti szféra azonosítása:

"... magányom lassan
növekszik, mint a hold karéja nő."

/Negyedik ecloga/

Azt is megfigyelhetjük, hogyan lesznek az égitestek /nap, hold, csillagok/ közelivé, szinte kisebbé azáltal, hogy apró mozgással vagy emberi cselekvéssel hozza őket kapcsolatba: az univerzum élettérre válik számára. S itt újra lemérhető a fejlődés: vitalisztikus-kozmikus szemlélete csöndesebbé, meghittebbé lesz, s azzá változtatja, magához és érzelmeihez hasonlítja a világmindenséget.

"... fonogatja fölöttem a mélyvizi csöndben
csillagkoszoruit az éj."

/Álomi táj/

Hasonló funkciója van a Clair de lune c. Apollinaire-versben az astres-abeilles azonosításnak: a világmindenséget /univerzumot/ kapcsolja össze a természet egy apró lényével.

"Les astres assez bien fugirent les abeilles"

A hasonlatot tovább bonyolítja azzal, hogy két, egymással összefüggő sikon viszi tovább: astres=abeilles és rayon de lune+rayon de miel. "Chaque rayon de lune est un rayon de miel", majd egy mestéri megszemélyesítés fogja össze a vers elemeit /csillagok, méhek, méz-fény/:

"Et prit son miel lunaire à la rose des vents"
Apollinaire is gyakran használ teljes hasonlatot az em-
beri és természeti szféra összekapcsolására:

"La forêt fuit au loin comme une armée antique
Dont les lances ô pins s'agitent au tournant
Les villages éteints méditent maintenant
Comme les vierges les vieillards et les poètes..."

/Le vent nocturne/

Apollinaire-ben is a háboru indítja el az egyszerűsödés
folyamatát /ez természetesen nem jelent szegényedést!/: a
katonaélet képei szoros egységbe forrnak szerelmének leírá-
sával:

"Les cheveux noirs de Madeleine
Les atroces lueurs des tirs
Ajoutent leur clarté soudaine
A tes beaux yeux ô Madeleine"

/Simultanéité/

Sajátos hangulatu képek születnek a háboru jelenségeinek
természeti jelenségekkel való azonosításából: a katonaélet
hiteles, egyéni látásmóddal megfigyelt képe tárul így fel az
olvasó előtt.

"Cette nuit est si belle où la balle roucoule
Tout un fleuve d'obus sur nos têtes s'écoule
Parfois une fusée illumine la nuit
C'est une fleur qui s'ouvre et puis s'évanouit..."

/Méditation/

A környező világ apró jelenségeinek, dolgainak megeleve-
nitése is jellemző módszerük:

"Ma vie est démodée ainsi que les journaux
D'hier...."

/Train militaire/

"... a tárgyak összenéznek
s téged dicsérnek, zeng egy fél cukordarab
az asztalon és csöppje hull a méznek,
s mint szinarany golyó ragyog a teritőn,
s magától csendül egy üres vizespohár."

/Tétova óda/

Néha /Apollinaire-nél azonban gyakrabban/ ezek a képek
groteszk, humoros, meghökkentő hangulatot ébresztenek:

"Les inscriptions des enseignes et des murailles
Les plaques les avis à la façon des perroquets criaillent"

/Zone/

"Az ajtó kaccan egyet, hogy belép,
topogni kezd a sok virágcserep
s hajában egy kis álmos szőke folt
csipogva szól, mint egy riadt veréb."

/Együgyü dal a feleségről/

Radnóti azonban sokkal tragikusabb hatást ér el megsze-
mélyesítéseivel, azonosításaival. A halál az ő számára szük-
ségszerűbb, elkerülhetetlenebb /szinte már objektív dolog/,
sokkal inkább beépült a tájba, a környezetbe, mint Apollinaire-
nél; a természet jelentősége azonban hasonló mindkettőjükénél.

Az előző fejezetben már volt szó Radnóti költészetének
dinamizmusáról. A feszültség mindvégig legjellemzőbb vonása
marad, de annak kiváltó oka, megjelenési formája más lesz pá-
lyájának különböző szakaszaiban. A mozgalmasság kezdetben fi-
atalos nyugtalanságának, keresésének eredménye, amely többnyi-
re bonyolult, zsufolt képsorokban fejeződik ki. Érett költő-
ként már a halállal /az elkerülhetetlen halállal/ küzd, látás-
módja reálisabb, képpalkotása tisztultabb: a mozgás és a fe-
szültség viszont még tovább fokozódik.

"Egyszer csak egy éjszaka mozdul a fal,
beleharsog a szivbe a csönd s a jaj kirepül."

/Egyszer csak/

Apollinaire világában is állandó a mozgás, valamiféle /sokszor meghatározhatatlan vagy meg nem határozott/ nyugtalanság hatja át verseit. Ez a mozgás gyakran jelentkezik járkálás, séta, kószálás formájában: "une marche créatrice"²² - mondja erről H. Meschonnic Apollinaire-tanulmányában.

"Maintenant tu marches dans Paris tout seul parmi la foule

Des troupeaux d'autobus mugissants près de toi roulent..."

/Zone/

A természet, a környezet is megelevenedik, változik vagy már kezdettől mozgásban volt, mint pl. a folyó a Mirabeau-hidban:

"Passent les jours et passent les semaines

Ni temps passé

Ni les amours reviennent

Sous le pont Mirabeau coule la Seine"

Apollinaire jellemző versszerkesztési módszere, a szimultanizmus is erős feszültségek forrásává válik. A képek, hangulatok, helyzetek hirtelen és gyakori váltása az olvasót állandó mozgásra, a költővel való együttmozgásra, sőt együttalkotásra is serkenti, mert a távoli pólusok közötti kapcsolatok keresése és felderítése folytonos, intenzív gondolati tevékenységre indít.

A két költő formavilágának vizsgálata is érdekes megállapításokra vezethet.

Apollinaire verseit olvasva rögtön szembetűnik egy jellemző vonása: a különböző formák együttlélése, a formák gazdagsága, változatossága.

Sokat kísérletezik, új utakat keres, addig ismeretlen költői tájakon kalandozik, s új mondanivalója verseinek formájában is jelentkezik: szabadversben ír, versszerkesztő módszere a szimultanizmus, a központosítást is elhagyja. Nagy, új igényeket, új felfedezéseket közlő versei szabadversek. /Pl. Zone, Le voyageur, Le musicien de Saint-Merry, Le brasier stb./

Később még tovább megy a kísérletezésben, megpróbálkozik a képversekkel, amelyekben az optikai, képi elemnek a nyelvi elemekkel, a jelentéssel egyenértékű szerepet tulajdonít. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy képverseinek nincs akkora jelentőségük, mint azt a költő gondolta. A kritikai értékelésekből ez egyértelműen kiderül:

"...un jeu en accord avec les expériences picturales d'alors, une tentative sur des frontières..."²³

De már "Alcools" c. kötetében jelen vannak a szabadversek mellett kötöttebb formájú költemények is /az egyik legszebb a Mirabeau-híd/. Ezek a művek tartalmukban is különböznek a kötetlen formájuktól: a dalszerű versek általában személyes érzéseket, szenvedélyeket irnak le, amelyek kifejezésére Apollinaire a kötött, bizonyos mértékben hagyományos formát alkalmasabbnak tartotta.

Apollinaire - meghökkentő ujitásai, művészi kalandkeresése mellett - szervesen illeszkedik a francia és európai hagyományba. "... fellépésének fő varázsa - bármilyen paradoxul hangzik is - a költészet ősi egyszerűsége volt. Valahogyan úgy hatott, mint a XIV. század hanyatló francia költészetében Villon, akivel szintén sokszor vetették össze, és szintén nem alaptalanul."²⁴

Ősi műfajhoz kapcsolódik a "Le Béstiaire ou Cortège d'Orphée" kis állatversekből álló sorozata, sőt a forradalmian merész képverseket is európai hagyományok inspirálták.

A háború új lehetőségeket jelent számára: Apollinaire egy újfajta költői realizmus felé indul el. Kötetlen formájú versei is egyszerűbbek /sőt, érthetőbbek!/, képei megőrzik újdonságukat, szokatlan-groteszk, meghökkentő alapjukat, de a szimultán versszerkesztés itt éri el igazi magaslatát, mégpedig úgy, hogy realista, mélyen emberi tartalommal telik meg.

"Ma vie est démodée ainsi que les journaux
D'hier et nous aimons ô femmes vos images
Sommes dans nos wagons comme oiseaux en cages"

/Train militaire/

"Tul kiegyensúlyozott, tul derülátó és egészséges volt ahhoz, hogy igazán a mai széteső lira előfutárának tekinthesük - inkább az utolsó nagy klasszikust kell tisztelnünk benne."²⁵ Apollinaire maga is hangsúlyozta közösségét a régi korok költőivel: "J'ai la volonté d'être un poète nouveau... et autant dans la forme que dans le fond mais au rebours de quelques modernes non fondés en leur art j'ai le goût profond des grandes époques... La meilleure façon d'être classique et pondéré est d'être de son temps en ne sacrifiant rien de ce que les Anciens ont pu nous apprendre."²⁶

A La jolie Rousse c. versében költői megfogalmazásban közli azt a gondolatot, hogy a modern lira nem ellensége a hagyományoknak, s éppen a kettő egységéből születik meg az új költészet:

"Nous ne sommes pas vos ennemis

Nous voulons vous donner de vastes et d'étranges
domaines...

Költészetének két oldalát, a hagyományok túllépését és a hagyományhoz kötöttséget Radnóti is felismeri és lényegesnek tartja: "Formabontó, de ugyanakkor formateremtő költő, a francia c h a n s o n továbbfejlesztője; ... Ez ... Apollinaire egész költészetére jellemző; "legvadabb" ujitásai mögött is hagyomány van, bátor kísérletező, de Villon és Verlaine hagyományainak is legméltóbb örököse."²⁷

Radnóti is megpróbálkozik a szabadverssel lázadó-utkereső kezdeti műveiben: az önálló szemlélet, a saját világ kialakításának eszközét látja benne. A szabadvers problémájával elméleti írásaiban is foglalkozik: jelentősnek tartja ezt a formát, de csak kísérletnek, nem végső eredménynek. "A szabadvers formai műszó, tehát a formából kell kiindulnunk. Formaszerinti lényege a szabadságra, a forma törvényeinek megbontására irányuló törekvés, mely csak sajátos értelmezésben nevezhető f o r m a t e r e m t é s n e k. Olyan formateremtés, ahol a forma visszahatása, alakító ereje majdnem semmi, és lényege, szemben az a l a k i t á s s a l éppen az a l a -

k u l á s b a n van.

Strukturális adottság és világnézet. Tagadása a rendnek és a törvénynek, új rend és új törvény elképzelése nélkül. Nem anarchia, mert a meghatározott lélek- és életforma, program. Csupán a kifejezés érdekében történő tagadás: gáttalan ömlés." Ugyanakkor megállapítja, hogy "...e forma egy költő világában is új fejlődés alapját képezheti csak."²⁸

Számára a szabadvers átmenet csupán, kísérlet, melyet - eredményeit megőrizve - fejlődése során tullep. A magyar klasszikus költői hagyományba illeszkedve alakítja ki egyéni-eredeti hangját. "A fejlődés abból áll, amit a hagyományhoz hozzáadunk, vagy esetleg elveszünk belőle."²⁹ Ő valóban a klasszikus vonalat követi, saját egyéniségét megőrizve-kiteljesítve jut egyre magasabbra. Fegyelmezett, harmonikus alkotásai iródnak kötött formában: a magyar verselési hagyományokhoz kapcsolódva vagy - az eclogákban főként - a latin klasszikus verselést felelevenítve. A forma és tartalom tökéletes egységbe forr ezekben a versekben: klasszikus költészet születik egy vad és zürzavaros, megrázkódtatásokkal teljes korban az emberi és művészi erkölcs és helytállás ragyogó példájaként.

Apollinaire és Radnóti formavilágának vizsgálata után összegezeként azt mondhatjuk tehát, hogy Apollinaire-nél mindvégig együttélnek a különböző formák, a realista látásmód nem válik egyedülivé számára, a harsányabb elemek sem tűnnek el, Radnóti azonban elfordul a szabadverstől, s a szigorú, zárt formák költője lesz.

IV. A Radnóti és Apollinaire közötti főbb különbségek

Hiba lenne azonban - a két költő kétségtelenül meglévő rokon vonásainak megállapításával - egyoldalú következtetéseket levonnunk, mert Radnóti és Apollinaire között - mint már az azonosságok elemzése során is megmutatkozott - lényeges

eltérések vannak, amelyeket az összehasonlítás folyamán semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagynunk.

Az alapvető és döntő különbség a két költő eltérő környezeti és történeti meghatározottsága, amelyből természetesen eltérő reagálások fakadnak.

Apollinaire élettere a XX. század első évtizedeinek párizsi bohémvilága, s még a világháború sem jelent számára annyira tragikus, mindent lezáró eseményt, mint az utána következő Radnótinak, amelybe a magyar költő belepusztul. A két világháború közötti, majd a háború alatti Magyarország fullasztó-fenyegető légköre más, komolyabb, súlyosabb élményekkel, inspirációkkal szolgál - a költősors is nehezebb itt, de Radnóti felveszi a harcot.

"...Radnóti Miklós életét és költészetének lényegét az határozta meg, hogy fiatal éveinek forradalmi bizakodását a fasizmus európai térhódítása törte meg, s életét, költői művét ebben az egyre apokaliptikusabbá váló korszakban kellett a maga mind szigorubb költői és erkölcsi normái szerint kiformálnia. Hibátlan lejtésű, hibátlan erkölcsű versekkel, hibátlan emberi tartással felelt korának."³⁰

Költészete zártabbá, letisztultabbá fejlődik, mint Apollinaire-é; a francia költőnél oly nagy szerepet játszó groteszk-ironikus és meghökkentő, néha már az értelemmel nem követhető /irracionális/ elemek az ő költészetében csak kezdetben lelhetők meg, a harsányabb színek, képek, pózok rövidebb pályaszakaszára jellemzőek csupán. A kalandkeresés a művészetben - amely Apollinaire-nek végig sajátja - nála csak az induláskor van jelen. Apollinaire-nél a zártság felé haladás jóval később /csak a háború alatt/ és kevésbé egyértelműen következik be.

Radnótinak van még egy vonása, amelyet életműve elemzésekor nem szabad figyelmen kívül hagynunk: ez pedig a költő szociális beállítottsága, amely már első köteteiben is jelen van.

"Testvérem, látod mennyi a koldus és
nyomorult és mennyi az uri rongyszedő,
csak mi vagyunk ketten; zártkezű koldusok
és néma nyomorultak.

/Sok autó jár itt/

Hangja harciassá, lázítóvá válik az Ének a négerrel,
aki a városba ment c. versében:

Szervezkedtek és dárdaikat vertek,
dárdákkal dárdás sorsot fenyegettek; ...
bokorban kigyók füttyörésztek és
seregek nehéz szaga szállt:
megindultak a néger proletárok!"

Ez az idézet is mutatja már, hogy Radnótinál a szociális tisztánlátás internacionalizmussal párosul; a költő messzebbre tekint, s mindenütt hasonló kép fogadja: elnyomás, háboru, fasizmus, a költősors tragikuma.

"Mindig gyilkolnak valahol,
lehunyt pilláju völgy
öln, fürkésző ormokon,
akárhon, s vigaszul
hiába mondd, messzi az!
Sanghai, vagy Guernica
szivemhez éppen oly közel,
mint rettegő kezed,
vagy arra fenn a Juppiter!"

/Aludj/

Az elsötétült szemhatár sem üzi el egészen bizakodását:

De jönnek új hadak, ha kell a semmiből,
akár a vad forgószelek
sebzett földekről és a bányák
mélyéről induló sereg."

/Hispania, Hispania/

Hisz a jövőben, mert hisz az emberben - a "jövendő fiatal koroknak emberé"-ben:

"S a föld bölcs rendje visszatér, amit
ó csillagok szakállas fénye áztat;..."

/Veresmart/

Apollinaire-nél ilyen értelmű /ennyire tudatos és világnézetileg megalapozott /társadalmi beállítódottságot nem találunk. Ez viszont nem jelent individualizmust, mert verseiben minduntalan megjelenik a tömegek, embercsoportok-rétegek reális-együttérző leírása is:

"Tu regardes les yeux pleins de larmes ces pauvres émigrants
Ils croient en Dieu ils prient les femmes allaitent les
enfants

Ils emplissent de leur odeur le hall de la gare Saint-Lazare
Ils ont foi dans leur étoile comme les rois-mages
Ils espèrent gagner de l'argent dans l'Argentine
Et revenir dans leur pays après avoir fait fortune..."

/Zone/

Jövőbe mutató próféciai is az egész emberiség sorsát dalgolják, az egyén /a költő-próféta/ a közösség részeként /természetesen kiemelkedő részeként/ jelenik meg.

Voici s'élever des prophètes
Comme au loin des collines bleues
Ils sauront des choses précises
Comme croient savoir les savants
Et nous transporteront partout"

/Les collines/

A közösségi érzés frontverseiben válik a legreálisabbá, leközvetlenebbé: saját katonaeletének leírásából a "tépett bakák" sorsa hallik ki.

"Nous marchons nous marchons d'un immobile pas
Nous buvons au bidon à la fin du repas...
.....nous aimons ô femmes vos images
Sommes dans nos wagons comme oixeaux en cages..."

/Train militaire/

Apollinaire e vonásáról mondja Vas István: "Apollinaire alaptémái mindig az egyszerű, általános, nagy emberi érzések; minden szeretetével és érdeklődésével az élet, a való világ, az emberek nagy tömege, a társadalom felé fordult - még ha nem is törekedett világnézeti következetességre."³¹

Radnóti és Apollinaire tehát egyaránt felfigyel az embertömegekre, foglalkozik a jövő perspektíváival, de beállítottóságuk alapja, szemléletmódjuk különböző. Radnóti eszmévilága közel áll a marxizmushoz, antifasiszta politikai állásfoglalás hatja át sorait, Apollinaire-nél ellenben nincs határozott világnézeti-politikai háttér, érdeklődése e témák iránt inkább ösztönös megérzésen /sokszor megénekelte "látnoki" tehetségén/ alapszik.

V. Radnóti Apollinaire-fordításai - beépülésük saját költészetébe

Radnóti műfordítói munkásságának jelentős értékei az Apollinaire-fordítások. Költészetének szerves elemeivé válnak ezek a versek: a másik költő szavaival saját mondanivalóját fejezi ki, az "idegen nyelven irt rokonversek" lefordításával jut legközelebb Apollinaire világához.

A szemléleti-költői hasonlóság mellett a fordítás nehézsége is megragadja: "... van-e izgatóbb feladat, mint megoldani egy központozás nélküli francia szürrealista verset, egy Apollinaire-költeményt úgy, hogy a magyar versben is természetes, sőt szükségszerű legyen az írásjelek hiánya?"³² Neki valóban sikerült is úgy lefordítania néhányat /sőt, a legnehezebbek közül valókat: az Égövet, a Saint-Merry muzsikusat, Az utast, az Egy szép vörösesszőkéhez-t/, hogy "magyar versnek is szép, jelentékeny a vers..."³³

Műfordítói elve az, "...hogyan lehet "fordítani", csak újra megírni egy idegen verset s hogy minden műfordítás - kísérlet."³⁴ Az eredmény: "...műfordításaiban mindegyre ő aján-

dékozza meg költőtársait egy-egy fordulattal, sokszor csupán egyetlen jelző mágikus, kiemelő erejével. ... a maga rokonságát, belső azonosságát is megvallja költőtársával."³⁵ Saját világát, látásmódját, érzéseit transzponálja a lefordított versbe, a két rokon költői egyéniség dialektikus egységben van jelen a műben.

Jól példázza módszerét a *Le vent nocturne /Az éji szél/* c. vers. Apollinaire alkotásához hozzátesz néhány olyan jelzõt, amelyek költészetének, világának legsajátabb elemei.

"Les villages éteints méditent maintenant
Comme les vierges les viellards et les poètes
Et ne s'éveilleront au pas de nul venant
Ni quand sur leurs pigeons fondront les gypaètes"

"Sötétbehullt faluk töprengnek hallgatag
Mint szüzek aggok és költők s akár a szikla
Oly némák bárki jó s hallgatnak hogyha vad
Keselyü csap le majd alvó galambjaikra"

Ezekkel az apró hozzáadásokkal /főként a két utolsó sor jelzőivel /Radnóti szinte észrevétlenül saját korának rettentét viszi bele a versbe.

A *Zone /Égöv/* c. műben is felfedezhető egyes helyeken "jelzőtöbblet":

"Le matin par trois fois la sirène y gémit"
"Háromszor bug fel reggel itt a vad szirénahang"
"Les inscriptions des enseignes et des murailles
Les plaques les avis à la façon des perroquets criaillent"
"A sok sok hirdetmény a tarka táblák és egy foltos
Vad cégér a falon papgájmódra jajgat és rikoltoz"

Előfordul az is, hogy állapotot kifejező ige helyett cselekvő igével teszi mozgalmasabbá a verset:

"Il y a les livraisons à 25 centimes pleines d'aventures
policières

Portraits de grands hommes et mille titres divers"
"És itt a sok füzet mind bűnügyi kalanddal van teli
25 centimes-ért
Nagy emberek arcképe bong s ezer cim döngicsél"

/Zone/

Ezek az apró fogások a hasonulás-hasonítás folyamatát segítik elő: Radnóti úgy azonosul az idegen költővel, hogy közben annak világát a magáéba olvasztja.

VI. Konkluziók

A megelőző részek megállapításait összegezve elmondhatjuk, hogy Apollinaire egyike azoknak a költőknek, akik jelentős szerepet játszottak Radnóti fejlődésében: bátorító, felszabadító hatása kétségtelen. Ezen a közvetlen befolyáson túlmenően fontos hasonló vonásokat is felfedezhetünk kettejük között: lírikus beállítottságuk, költészetük élményszerűsége, viszonyulásuk a környező világhoz, verseik erőteljes dinamizmusa, formai gazdagságuk rokonítja őket. Emellett természetesen a különböző társadalmi meghatározottságból fakadó alapvető eltéréseket sem szabad figyelmen kívül hagynunk vagy elhanyagolnunk.

Radnóti maga komplex értékelést ad Apollinaire-ről. Észreveszi a francia költő életművének mindkét oldalát, újításait, amelyek az izmusok előfutárává teszik és kötődését a hagyományokhoz, közeledését egyfajta realizmus felé, amelyet a magukat utódainak valló szürrealisták nem értékelnek. Az izmusok ugyanis nem vették tudomásul Apollinaire olyan vonásait, amelyek nem illettek bele esztétikai rendszerükbe, Radnóti viszont elismeri és értékeli a francia költő újító szerepét, indulásakor még bizonyos mértékben követi is; később - költészete letisztulásával - már észreveszi Apollinaire-nek a zártabb formákhoz való kötődését is. Műfordításaiival pedig az Apollinaire-versek életművének szer-

ves elemeivé válnak, s ezáltal nyíltan hitet tesz költői rokonságuk mellett.

J e g y z e t e k

- 1 A. Billy: Előszó az Apollinaire c. kötethez; Collection Poètes d'aujourd'hui 8.; Édition Seghers, Paris, 1956; 29.old.
- 2 A műfordításról írott cikkében; Tanulmányok, cikkek, Magvető, Bp. 1956.; 266.old.
- 3 A szürrealizmus /Bev.: Bajomi L. E./; Gondolat, Bp.1968.; 23.old.
- 4 A szürrealizmus; i.m. 21.old.
- 5 A szürrealizmus; i.m. 22.old.
- 6 Bálint Gy.: Radnóti M. versei; A toronyór visszapillant c. kötetben; Magvető, Bp. 1961.; 469.old.
- 7 Bálint Gy.: i.m., 469.old.
- 8 A magyar irod.tört., 6.köt.; Akadémiai Kiadó, Bp.1966.; 526.old.
- 9 Ortutay Gy.: i.m. 146.old.
- 10 Nemes I.: A képszerűség eszközei Radnóti M. költészetében; Nyelvtudományi értekezések, 51.sz.; Akadémiai Kiadó, Bp. 1965.; 13.old.
- 11 Nemes I.: i.m. 12.old.
- 12 Nemes I.: i.m. 13.old.
- 13 A szürrealizmus; i.m. 133.old.
- 14 Radnóti M.: A műfordításról; i.m. 266.old.
- 15 Rába Gy.: Apollinaire utókora; i.m. 1688.old.
- 16 Radnóti M.: Kaffka Margit művészi fejlődése; i.m.25-26.old.

- 17 Radnóti M.: Kaffka Margit művészi fejlődése; i.m. 93.old.
- 18 Radnóti M.: Kaffka M. művészi fejl.; i.m. 25. és 37.old.
- 19 Apollinaire: Lettre à Henri Martineau /1913/
- 20 Radnóti M.: Kaffka M. művészi fejl.; i.m. 36.old.
- 21 Radnóti M.: Kaffka M. művészi fejl.; i.m. 51.old.
- 22 H.Meschonnic: Illuminé au millieu d'dombres; Europe, nov.-déc. 1966, 44e année, N° 451-452; 156.old.
- 23 A. Thibaudet: Histoire de la littérature française de 1789 à nos jours; Paris, 1936; 551.old.
- 24 Vas I.: Apollinaire; Az Évek és művek c. kötetben; Bp. 1958.; 404-414. old.
- 25 Bajomi L. E.: i.m., 166-167.old.
- 26 Apollinaire: Lettre à sa marraine de guerre
- 27 Radnóti M.: Orpheus nyomában; Bp. 1943; a jegyzetektől
- 28 Radnóti M.: Kaffka M. műv. fejl.; i.m. 55-56. és 72.old.
- 29 Radnóti M.: Kaffka M. műv. fejl.; i.m. 6.old.
- 30 Ortutay Gy.: Radnóti M.; i.m. 135.old.
- 31 Vas I.: Apollinaire; i.m. 413.old.
- 32 Radnóti M.: A műfordításról; i.m. 265.old.
- 33 Radnóti M.: A műfordításról; i.m. 266.old.
- 34 Radnóti M.: A műfordításról; i.m. 266.old.
- 35 Ortutay Gy.: Radnóti M.; i.m. 147.old.

Apollinaire et Radnóti

/Résumé/

Le but de cette étude est de découvrir l'influence directe ou indirecte d'Apollinaire sur Radnóti, ainsi que de démontrer les traits d'affinité des deux artistes.

Le point de départ est l'examen des débuts poétiques

de Radnóti, et on en arrive à conclure que les tendances de l'avant-garde l'ont beaucoup aidé dans la formation de son image poétique autonome du monde et que leur influence ne disparaît jamais sans laisser de traces. Mais il est important de souligner que l'influence d'Apollinaire ne se manifeste qu'en s'entrelaçant avec celles d'autres poètes et d'autres tendances.

La partie centrale de l'étude représente la parenté des deux poètes à l'aide d'analyses de poèmes et de documentation détaillée. Les traits d'affinité les plus importants entre eux sont les suivants: La base de l'inspiration poétique est toujours une expérience, un événement de leur vie; il existe une interdépendance dynamique entre la nature /le paysage/, le monde réel /des objets/ et l'homme; le mouvement, le changement, la tension sont permanents; leur forme d'expression est également très riche.

L'étude signale les différences essentielles des deux poètes aussi: leur détermination historique n'est pas la même et cela cause naturellement des réactions différentes. La conscience idéologique, l'intérêt social est chez Radnóti plus grand, son art devient plus classique à la fin de sa carrière.

La dernière partie s'occupe des traductions des poèmes d'Apollinaire faites par Radnóti. En les analysant, l'étude montre comment ces traductions deviennent des éléments organiques de l'oeuvre de Radnóti.